

Egy örökké emlékezetes nap: 1849. október 6.

A jelen emlékűnnepen hadd iktassuk ide azt, amit a részrehajlatlan történetírás a szabadságharc október 6-iki vértanúiról följegyzett.

Batthyányt és gróf Károlyi Istvánt Windischgrätz elítéltetés végett még 1849 elején idegen földre kísértette. Batthyányt Sárváron a magyarok, Cillyben a stájerok ki akarták szabadítani; de ő maga tétette le velük a fegyvert. Batthyány nem ismerte el a külföldi törvényszék illetékességét, utóbb azonban felelt az ellene felhozott vádakra, ügyvédül Deák Ferencet nevezte meg, s tanúkra, pl. V. Ferdinándra, István s több más főhercegre hivatkozott. Ügyvédét és tanúit nem fogadták el; tehát maga írta meg védőiratát. Teljesen politikai jellegű perének befejezését, vagy pedig a vizsgálat folytatása esetében szabadlábra való helyezését már csak azért is sürgette, hogy nemzetét az uralkodóházzal kibékítse. Június végén Laibachból Olmützbe vitték, hol a haditörvényszék néhány évi börtönre, majd Schwarzenberg miniszterelnök felhívására halálra ítélte, egyúttal azonban kegyelemre ajánlotta, mivel Batthyány, mint miniszterelnök, gyakran jutott oly súlyos körülmények közé, hogy másként nem cselekedhetett. De hogy a császár ne legyen kénytelen megkegyelmezni neki, még az ítélet módosítása előtt Budapestre küldték, hogy Haynau teljes hatalmának területén a kegyelmezéseknél addig követett szokásokkal ellenkezően járhasanak el vele szemben. Komárom teljes átadásának napján, október 5-én a haditörvényszék kötél általi halálra ítélte Batthyányt, mint aki miniszterelnöki minőségében a *pragmatica sanctio* kötelékeinek tágitására s az alkotmány felforgatására törekedett, majd pedig elnökségének megszűntével a felkelők közé állt, fegyveres ellenállásra buzdított, a feloszlatott országgyűlésben részt vett, s ezzel a forradalmi pártot erősítette és támogatta. Batthyány fölháborodva jelentette ki, hogy hazájáért, s meggyőződéséért mindenkor kész ugyan meghalni, de tiltakozik ily égbekiáltó igazságtalan ítélet ellen. Meggyilkolhatják, de el nem ítélik. Éjjel egy titokban szerzett törrel nyakán, karján és szíve táján három nagy sebet ejtett magán, anélkül, hogy az ágya közelében álló örök csak egy szisszenését is hallhatták volna. Ily állapotában föl nem akaszthatták, de az orvosok izgatószerrel mégis képessé tették arra, hogy október hatodikán, saját lábán állhasson bakóinak fegyvere elé. „Éljen a haza!” volt utolsó szava. S a vadászok főbe és szíven lőtték Magyarország legnagyobb royalistáját. Szobra nincs, de a nemzet Budapesten, a Kerepesi úti temetőben díszes mauzóleumot emelt dicső vértanújának, a nagynak, a hajolni nem tudó, eszes és lovagias, igazi demokrata főúrnak.

Ugyanaznap Aradon egyszerre tizenhárom vértanúja lett a magyar szabadság ügyének. A vár közepén emelkedő fő őrház négyszögében tartotta üléseit a cs. kir. haditörvényszék, s ugyanabban az épületben raboskodtak az elfogott magyar vezérek is, kiket szeptember 21-én és 26-án idéztek a haditörvényszék elé. Kiss Ernőt már 21-én golyóra, Vécseyt bitóra, 26-án pedig Schweidel Józsefet golyóra, Pöltenberg Ernőt, Damjanichot, gróf Leiningen-Westerburg Károlyt, Nagysándor Józsefet, Gáspár Andrást és Lázár Vilmost, Lahner Györgyöt, Aulich Lajost, Desseffy Arisztidet, Knézich Károlyt bitóra ítélték. Október 5-én reggel 8 órakor hirdették ki a Haynautól megerősített ítéletet azzal a módosítással, hogy Desseffyt és Lázárt golyóra, Gáspárt pedig tizenkét évi börtönre „kegyelmezték meg”. Lenkei megőrült a börtönben s ez mentette meg a bitótól.

Október 6-án mind a tizenhárom elítélten végrehajtották a halálos ítéletet. Kisst, Schweidelt, Lázárt, Desseffyt a vársáncban lőtték agyon, s estig úgy hagyták őket temetetlenül, majd a sáncokban ásták el holttesteiket. A többit az új-aradi út második hídjától balra eső térségen várta a bitó: egymás mellett kilenc. Pöltenberg nyitotta; Török, Lahner, Knézich, Nagy, Leiningen-Westerburg, Aulich, Damjanich folytatták, s Vécsey zárta a szomorú sort.

– Azt hittem – vágott oda Damjanich – utolsó leszek, ki mindig első voltam a csatában.

– Odafele igazságosabban ítélnék fölöttünk – volt Leiningen-Westerburg búcsúszava.

– Hodie mihi, cras tibi! – kiáltá a bakóinak fülébe Nagysándor.

– Éljen a haza! – dörgé Damjanich a bitón. Két óra alatt végre volt hajtva a szörnyű ítélet. A fellegek közül előtörő napsugár négy porba sújtott és kilenc csúfosan kivégzett hős feje fölé fonta a vértanúk dicskoszorúját.

Másnap Aradon, a minoriták templomában a katonaság a béke helyreállításának örömeire Te Deumot tartott. A kivégzett hősök jeltelen sírján friss virágok illatoztak; senki sem tudta, ki merte nyilvánítani kegyeletét. Négy sír üresen állt már akkor. Vécsey, Damjanich, Lahner és Leiningen-Westerburg holttesteit még ama rettenetes éjszakán eladta a hóhér, Kiss Ernőt harmadnap, Desseffyt pedig egy év múlva. Damjanich és Lahner Mácsán, Vécsey az aradi temetőben, Leiningen a borosjenői templomban, Kiss Ernő Katalinfalván, Desseffy Margonyán, a többi pedig a kivégzés helyén alussza nagy álmait. A nemzet nem maradt hűtlen emlékezetükhöz. Az elnyomás éveiben titkon siratta, 1867 óta nyíltan és méltó kegyelettel az ország minden részében

megüli a gyászos nap évfordulóját. 1874-ben szerény, majd 1881-ben méltóbb köemlékkel jelölték meg az akasztás helyét; végre 1890. október 6-án Aradon, a Szabadság terén a nemzet közadakozásából fölállították a Vértanúk szobrát, Zala György ihletett művét.

A szoborcsoport, melynek avatására Arad akkori polgármestere meghívta Kossuth Lajost is, sajnos ma is eldugva áll a Minorita templom udvarában egy hatalmas rács mögött, melyről azt gondoltuk, hogy legalább az idén újból, ha nem is eredeti helyére, de a Tűzoltók terére kerül, nem valósult meg, mindannak ellenére, hogy ezt megígérte és aláírásával szentesítette a román állam elnöke és miniszterelnöke is.

E szomorú esettől függetlenül mi, ma élő nemzedék, nagy és felejthetetlen emlékünnepeinken könnyeinkkel öntözzük, és koszorúinkkal díszítjük, a magukat értünk, és a világszabadság eszméiségeért föláldozott hőseink sírjait, és emlékjeleit; s elmondjuk, hogy nevüket s emléküket egy hálás nemzet áldja és foglalja imáiba, és példájuk új meg új nemzedékeket lelkesít és tanít a hazát szeretni, életet és mindent áldozni az igaz ügyért, mint ahogy ők tették.

Emlékük legyen örökre áldott!

**Rázmány Csaba
püspök**

A kivégzés helyén (E. Kovács Gyula (1839–1899) jeles színművész, író, költő, műfordító fenti címet viselő versével emlékezünk az aradi vértanúkra. A szerző Debrecenben kezdte művészi pályafutását, és irodalmi pályafutása csúcán, tragikus módon fejezte be földi életét. 1899. július 31-én, Segesváron, Petőfi halálának 50. évfordulóján szavalás közben érte a halál.)

A kivégzés helyén

(Arad, 1890. október 6.)

Itt volt hát a végítélet?
- Ki tartotta: hol? mi vé lett?
A Gecsemán-féle kertben,
A sírszellős szürkületben,
Ott a börtönök tövében
A botokat ki tördelte
A borzalmas műveletre?

Kik faragták, állították
Azt a kilenc akasztófát?...
Tizenháromból a négyet,
Hol vagytok, kik lelőttétek?
Hol te hóhér, kinek karma
A többit megfojtogatta?
Rémbűnszerzők, végrehajtók,
Törünk rátok kaput, ajtót.
Eszeveszett vérontásra
Van itt ok, nem alkuvásra!
Hóhérok mind - föld gyomrában,
Szentek is, mind tizenhárman -
A szabadság és a rabság,
Az igazság és a gázság,
Sirattak, átkozottak

Csak egy földben porladoznak!...
Hisz ha így van, megtörténik,
Ivadékink azt megérik
Egyszer, akkor, későn, messze,
Evezer dől évezerre,
Fel-felélve, le-lehalva,
Szint, alakot váltogatva,
- Ez észbontó körforgásban
Ezer ily bős fonákság van -
Megezik a szörnyű dolog
Hogy a bakó - s martyrporok,
Kiknek szűk a végtelenség,
De áll ez a képtelenség,
Hogy, kik az űrben nem férnek,
Egy percben csak - összeérnek!...

Összeérnek, érintkeznek -
De nem lesz rá ég, föld veszteg,
Földtől égig, égtől földig
A nagy légkör meglökődik.
Tűz csap ott ki, láng üt, süt fel,
Ír a légen lángbetűkkel,
Magyar olvas: négy és kilenc,
Ezernyolcszáznegyvenkilenc,
Izzásba jön az ég boltja,
Ég rajt' kilenc akasztója,
Fű, fa, virág ropog, sárgul,
Vér sutorog ki az ágból,
Sudarokból az erdőknek
Fehér botok tördelőznek.
Magyarország minden részit
Jég borzongás rázza végig,
Megakad a szív verése
Egy iszonyú mély nyögésre:
„Vége nincs hát Golgothánknak,
Tüze még tart Gyehennánknak,
Nyugodalmunk földben sincsen,
Magyarország még bilincsbén,
Hát hiába éltünk, haltunk,
A hiénák még mind rajtunk,
Kiveszett a szent igazság,
Hát örök tort ül a gázság?!”...

Összerendült - rázkódottan
Magyar ottan, földre dobban,
Lelket vesz majd és kiáltja:
Rabbilincsünk rég lerázva.
Hát nektek a porban kell-e
Fel, fel, Isten trónja mellé!
Nektek örökkévalóság,
Magyarország szabad ország,
Szívetekből, véretekéből,
Mindenható hevetekből,
A sok négyből, sok kilencből,
Golgothákon vértettekéből
Nyertük ezt a virágerdőt,
Mely a szittya téreken nőtt,
Melyen a szabadság napja
áldó fényét lobogtatja.

Van igazság! oh, de annyi,
Mennyit nektek kéne adni,
Olyan ima, hálaének,
Milyet ti érdemelnétek,
Az az igaz elégtétel,
Mit szívünk esd, de nem képzél,
A szabad világon sincsen.
Mi nem, csak az örök Isten,
Az fizethet csak meg nektek,
Dicsőséges magyar szentek!!!